

Lunds Universitet

Historiska Institutionen

HISK37

Seminarieledare: Johan Stenfeldt

Handledare: Emma Hilborn

VT 2023

Tjänarinnor i klassamhället

**En studie om tjänarinnors uttryck genom tjänarinnebladet
kring åren 1905 – 1908**

Dragan Milovic

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte & frågeställning.....	2
1.2 Historisk bakgrund.....	2
1.3 Forskningsläge.....	4
1.4 Källmaterial & avgränsningar.....	7
1.5 Metod & Teori.....	8
2. Undersökning.....	10
2.1 Kvinnor och arbetarklass genom <i>Tjänarinnebladet</i>	10
2.1.1 Kvinnor, arbetarklassen och andra kategorier 1906.....	12
2.1.2 Kvinnor, arbetarklassen och andra kategorier 1907.....	14
2.1.3 Kvinnor, arbetarklassen och andra kategorier 1908.....	15
2.2 Maktordningar.....	17
2.2.1 Tjänarinnor och maktordningar 1906.....	19
2.2.2 Tjänarinnor och maktordningar 1907.....	20
2.2.3 Tjänarinnor och maktordningar 1908.....	22
2.3 Strategier mot maktordningar.....	24
2.3.1 Strategier för att överkomma maktordningar 1907.....	26
2.3.2 Strategier för att överkomma maktordningar 1908.....	27
3. Sammanfattande diskussion.....	30
Käll- och litteraturförteckning.....	33

1. Inledning

Tjänarinna är en kvinnlig tjänare som anses haft slavsstatus och fick arbeta 16 timmar om dagen för att kunna överleva. Deras löner var låga och deras arbetstimmar var höga. Detta är en beskrivning av ett förflutet yrke som inte har lämnats mycket utrymme i dagens skildringar av 1900-talets historiska händelser. Tjänarinna var ett yrke som utgjordes enbart av kvinnor och innebar ett heltidsarbete i ett hushåll tillhörande medel- eller överklassen. Yrket i sig betraktades som improduktivt eftersom tjänarinnan inte producerade något materiellt. Arbetet kunde pågå som nämnts upp till sexton timmar per dag med arbetsuppgifter som bestod utav vardagssysslor i hushållet som inte blev riktigt uppskattat. Trots sin låga status i det dåvarande klassamhället hade tjänarinnorna en viktig roll i den svenska arbetarrörelsens historia. De bidrog till att Tjänstehjónsstadgan avskaffades och arbetsvillkoren för de lägre ställda yrkena förbättrades avsevärt.

Våra kunskaper om tjänarinnorna under denna period är starkt avgränsad till själva yrket i ren allmänhet och denna uppsats kommer ge en klarare inblick om deras vardagar, vad de hade de för åsikter om sitt yrke samt hur de såg på sin roll i samhället som kvinnor i arbetarklassen. En historisk undersökning som belyser tjänarinnorna i syfte att lyfta deras röster är inte mer än rättvist för ett dåligt behandlat yrke. Eftersom tjänarinnor var en del av den kvinnorörelsen som startade kampen för kvinnornas rätt och var med i skapandet av det vi idag kallar för feminism. Det ger oss en intressant inblick i vilken situation kvinnor från början av 1900-talets arbetarklass befann sig i.

1904 bildades Stockholms Tjänarinneförening och under åren 1905 till 1908 publicerades tretton nummer i skriften, Tjänarinnebladet. En skrift som är en av få publikationer där vi faktiskt får en unik inblick i tjänarinnornas vardag i Sverige. Ett yrke som var väldigt underskattat och som följd fick uppleva en dålig behandling av de övre samhällsklasserna som såg tjänarinnorna som en chans till billig arbetskraft. Skildringarna från tjänarinnorna ger oss en inblick i och förståelse för hur det var att vara en arbetarslav. Jag vill uppmärksamma ett yrke som var väldigt underskattat och som följd fick uppleva dålig behandling av den övre klassamhället som såg på dem som en tillgång till ekonomisk vinning. För att kunna få en förståelse om hur det svenska klassamhället under 1900-talet att var konstruerat blir det mest lämpliga att fördjupa sig i hur arbetarklassens kvinnor hade det. Detta arbete strävar efter det ovan nämnda, att ge en mer personlig inblick i tjänarinnornas vardag, utifrån deras egna reflektioner och skrivelser i Tjänarinnebladet.

1.1 Syfte & frågeställning

Syftet är att undersöka hur tjänarinnorna, genom *Tjänarinnebladet*, uttryckte sambandet mellan att vara kvinna respektive ingå i arbetarklassen. Jag kommer att förhålla mig till tre olika teman för att besvara mina frågeställningar som jag undersöker. Mina teman är den politiska/fackliga kampen och förhoppningarna som knöts till denna, upplevelsen av att inte bemötas med respekt på grund av sitt genus och klass samt svårigheterna att skilja på arbete respektive fritid. Undersökningen är en närmare precisering av forskning gällande kvinnor i arbetarklassen under 1900-talet, där diverse yrken, som tjänarinnor inte har fått lika stor uppmärksamhet. Därför är en del av syftet att belysa tjänarinnorna som yrkesgrupp när jag undersöker hur kategorierna kvinna respektive arbetarklass uttrycks i deras egna skildringar. Genus och klass är utgångspunkten i min undersökning som analysen kommer förhålla sig till. Frågorna är kopplade till de huvudsakliga linjer som undersöks i uppsatsen, vars syfte är att komma närmare hur arbetsförhållandena var samt hur livet formades av att vara tjänarinna.

Frågeställningar:

- Vilka tillhörigheter (kategorier kvinna och arbetarklass) framhöll *Tjänarinnebladet* som betydelsefulla för tjänarinnorna och hur yttrar sig dessa?
- Vilka maktordningar lyftes särskilt fram i *Tjänarinnebladet*?
- Vilka strategier för att överkomma olika maktordningar diskuterade man i *Tjänarinnebladet*?

1.2 Historisk bakgrund

Tjänarinna betyder kvinnlig tjänare och tillhör yrkesgrupp som idag benämns som hembiträdet.¹ Historiskt innefattar termen tjänarinnor kvinnor som ingick i den lägre delen av klassamhället vilket var arbetarklassen. Frihet, rättigheter och respekt var inte var tillhörande för en tjänarinna tack vare tjänstehjonsstadgan, vilket var en lag i Sverige som reglerade förhållandet mellan husbonde och tjänstehjon vilket innebär att arbetsgivaren fick makten över sina anställda. Deras arbetsgivare var husbönder som reglerade deras arbetsvillkor. En tjänarinna skulle inte enbart lyda arbetsgivaren utan även husmödrarna eftersom de hade en

¹ Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället: Arbete, klass och genus i svenska dampress i början av 1900-talet*, Stockholm, 2005, s.23.

bättre ställning i hushållen.² Tjänarinna var ett av få yrken under början av 1900-talet som var starkt förknippat med kvinnor med lågstatus. Tjänarinnorna blev en symbol för både kvinnornas samt arbetarklassens roll i klassamhället. Under början av 1900-talet uppstod en möjlighet för kvinnor som tillhörde arbetarklassen att förbättra sin ställning eftersom de fackliga organisationerna växte fram i snabb takt. Det startades en kamp för bättre lönevillkor och arbetsförhållanden för de fackliga medlemmar.³

Det som hindrade kvinnor från att gå med i de fackliga organisationerna och få igenom sina rättigheter var motståndet från den manligt dominerande fackföreningsrörelsen. Det hindrade dock inte alla kvinnor från att gå med i fackliga organisationer. Många kvinnor tog sig an kampen och tjänarinnorna var en del av dem som anslöt till den kvinnliga socialistiska rörelsen som organiserade sig fackligt i Sverige. 1902 bildades Kvinnors Fackförbund som hjälpte kvinnodominerande yrkesgrupper att ansluta sig till dem i syfte att ta upp kampen om bättre arbetsförhållanden. 1903 anordnades ett möte i Stockholm där den dåvarande ordföranden i Kvinnornas Fackförbund, Anna Sterky talade specifikt om tjänarinnornas dåliga arbetsvillkor och argumenterade för att tjänarinnorna förtjänade bättre arbetsförhållanden. Under samma möte föreslog Sterky att starta en fackförening för tjänarinnor och 1904 blev det en realitet när Tjänarinneföreningen bildades i Stockholm. Medlemmar valdes genom en framröstning och de valda medlemmarna i fackföreningens interimsstyrelse var Maria Qvist, Elisabeth Andersson, Hanna Wahnstedt, Ida Wickberg, Karolina Neyberg, Teckla Adolfsson. Hilda Kroon och Hedvig Stark. Elisabeth Andersson valdes till föreningens ordförande med Maria Qvist som vice ordförande och Hilda Kroon och Hedvig Stark till sekreterare. De nämnda tjänarinnor medverkade till att få verksamheten fungerade och arbetade aktivt för att ta tillvara på tjänarinnors rättigheter.⁴

1905 startades utgivningen av tidningen *Tjänarinnebladet* som blev revolutionerande för tjänarinnor eftersom det gav möjlighet till att frågor som berörde deras arbetsförhållanden, arbetstider, livssituation och Tjänstehjonsstadgan kunde diskuteras. 1906 skaffade föreningen en egen lokal och en platsbyrå som förestods av Elisabeth Andersson. Samma år inledde Tjänarinneförening ett samarbete med diverse socialdemokratiska organisationer, Arbetarkommunen och Kvinnornas fackförbund. Åren 1906 till 1907 ökade antalet medlemmar kraftigt och prenumeranterna på *Tjänarinnebladet*

² Holgersson, Ulrika, 2005, s. 24.

³ Moberg, Kerstin, *Från tjänstehjon till hembiträde: En kvinnlig låglönegrupp i den fackliga kampen 1903 – 1946*, Uppsala, 1978, s.79.

⁴ Andersson Elisabeth, "Profnummer", *Tjänarinnebladet*, 1905:1, s. 4.

var som högst under samma period. Året därpå, 1908 sjönk medlemsantalet kraftigt utan någon vidare dokumenterad förklaring.⁵

Detta resultera i att Tjänarinneförening tappade motivationen och slutade publicera nya nummer i den egna tidskriften. 1909 diskuterade man inom styrelsen om en nedläggning av verksamheten eftersom medlemsantalet hade minskat avsevärt och slutligen var Tjänarinneföreningen tvungen att läggas ner 1910. Anledningen var att medlemsantalet var på den nivån att de tjänarinnor som fortfarande var aktiva upplevde att de inte längre kunde upprätthålla föreningen. Sammanfattningsvis var föreningen aktiv i sex år, varav tre av åren, 1905 till 1908, utgavs *Tjänarinnebladet*. Tjänarinneförening är ihågkommen som ett verktyg där tjänarinnorna kunde samlas och diskutera förbättringar.⁶

1.3 Forskningsläge

Forskningen om kvinnor och arbetarklassen relaterat till det svenska klassamhället under det tidiga 1900-talet är begränsad. Jag kommer huvudsakligen att integrera tidigare forskning med denna uppsats i syfte att fylla luckorna i den befintliga forskningen. Därav kommer fokus att ligga på studier som har en direkt koppling och är av betydelse för denna uppsats.

Tjänarinnor/hembiträden

Johan Grönmarks skriver i sin C-uppsats om hur hembiträdens situation skulle förbättras i det patriarkala samhället i början av 1900-talet. Författaren använde sig av *Tjänarinnebladet* samt tidskrifterna Idun och Dagny. Grönmark drar slutsatsen om att hembiträdet underordnade roll i kombination med mentaliteten i samhället formade yrken.⁷ Grönmarks arbete kommer skilja sig från denna uppsats då fokuset kommer att ligga på hur tjänarinnor uttryckte hur det var att vara kvinna samt tillhöra arbetarklassen. Delar av Grönmarks arbete kommer att användas i syfte att anknyta an Grönmarks analys med uppsatsens undersökning.

Karin Carlsson har undersökt hem- och omsorgsarbetet som politisk fråga och professionaliseringsprojekt. Studien beskriver hur hemvårdarinnan kom att omvandlas från ett oönskat yrke till ett eftertraktat och respektabelt yrke. Carlsson förklarar detta genom att framhäva kompetens, status och anställningsförhållanden för hemvårdarinnekåren och synliggör skillnader mellan de statliga visionerna och hemvårdarinnornas situationer.⁸

⁵ Moberg, Kerstin, 1978, s. 80.

⁶ Moberg, Kerstin, 1978, s. 81.

⁷ Grönmark, Johan, *Hembiträdet: individ eller projektionsyta? Mentalitet, identitet, genus, klass och skötsamhet i tidningsartiklar av och om hembiträden i det tidiga 1900-talets Sverige*, Södertörns högskola, 2020.

⁸ Carlsson, Karin, *Den tillfälliga husmodern: Hemvårdarinnekåren i Sverige 1940 – 1960*, Lund, 2013.

Carlssons undersökning kommer till användning för denna uppsats genom att den bidrar med hur hemvårdens situation formades och förändrades genom samspel med samhälleliga visioner.

Ulrika Holgerssons studie presenterar hur hembiträdesfrågan, synsättet och tankarna kring det framväxande folkhemmets moraliska och ideologiska grundpelare har tematiserats i film och vad det säger om yrket. Författaren undersöker hur hembiträdesfiguren har framställts i den svenska spelfilmen under 1930- och 40-talet.⁹ Holgerssons arbete kommer tillämpas på mitt genom att jag tar med de bakomliggande anledningarna och analyserar vikten av vad samhället hade för syn på ett yrke utifrån hur det har framställts i film.

Forskning om kvinnors fackliga organisering och deras roll i arbetarrörelsen

Ulrika Holgersson har, genom att analysera insändare, undersökt om populärkulturen samt klassamhället ur ett arbetarperspektiv, klass, genus och hur det framställts i det svenska klassamhället under 1900-talet. Holgersson kom fram till att det växer en mångbottnad bild av ett pågående samtal mellan människor i olika sociala bakgrunder som spelar roll i samförståndet och bildandet av nya maktförhållande.¹⁰ Holgerssons arbete kommer att användas i syfte av hur klass spelade en avgörande roll för hur arbetarkvinnan fick bemöta politiska förväntningar och hur dåtidens arbetarkvinnor gick tillväga i det patriarkaliska klassamhället.

Kerstin Moberg studerade också en kvinnlig låglönegrupps kamp för bättre villkor och för bättre rättigheter. Moberg skrev hur början av 1900-talet var präglad av en kamp mellan könen där kvinnorna försökte få igenom bättre arbetsförhållanden och framförallt en större frihet. Moberg tar även upp kvinnornas framväxt och svårigheterna med de fackliga organisationer.¹¹ Mobergs undersökning blir till användning för mig eftersom den bidrar med att ge en deskriptiv framställning av det feministiska perspektivet om samhället och om kvinnliga yrkesgruppers framväxt och verksamhet.

Hulda Flood är en forskare som också diskuterar klasskampen med fokus på den socialdemokratiska rörelsen bland kvinnor. Flood undersöker varför den kom till samt hur den gick tillväga, omständigheterna omkring och hur kvinnorna organiserade sig för en bättre

⁹ Holgersson, Ulrika, *Hembiträdet och spelfilmen: Stjärnor i det svenska folkhemmets 1930- och 40-tal*, Stockholm, 2017.

¹⁰ Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället: Arbete, klass och genus i svenska dampress i början av 1900-talet*, Stockholm, 2005.

¹¹ Moberg, Kerstin, *Från tjänstehjon till hembiträde: En kvinnlig låglönegrupp i den fackliga kampen 1903 – 1946*, Uppsala, 1978.

framtid. Flood presenterar en historisk översikt av den socialdemokratiska kvinnorörelsen, händelserna och vilka utmaningar dessa kvinnor stod för.¹² Denna uppsats kommer att använda sig av Floods undersökning genom att beskriva om hur kvinnorörelsen kom till, dess politiska ideologi och hur rörelsen gick tillväga.

Gunilla Carlstedt och Annika Forssén bidrar med en undersökning som berör liknande teman där fokus är på kvinnor som var födda i början av 1900-talet, från olika samhällsklasser, arbetsområden och bostadsorter. Undersökningen syftar till att ta reda på hur livet, uppväxten och arbetslivet formade livet i klassamhället. De beskriver hur kvinnors erfarenheter sätts i relation till rådande tidsanda och förändringar under 1900-talet som rör kvinnors rättigheter samt hur detta påverkade livet för kvinnorna.¹³ Carlstedt och Forssén använder deras undersökning för att få insyn i hur olika faktorer påverkade en kvinnans liv på 1900-talet, till exempel livet utanför arbetet och hur de anpassade sig till förändringarna.

Göran Ahrne skriver om hur han analyserar klassamhällets förändring och stabilitet samt hur klassteorin utvecklades under 1900-talet. Ahrne skriver även hur klasskillnaderna i det svenska samhället kom till uttryck genom hur arbetsförhållanden skapades och hur arbetsgivarna utnyttjade sina arbetare för maximal utvinning.¹⁴ Denna undersökning kommer att applicera Ahrnes verk genom att den tillför ökad förståelse hur klasskillnaderna formade yrket för olika samhällsgrupper, arbetsvillkor och placeringar i grupperingar.

Tidigare forskning har fokuserat mycket på kvinnans roll i klassamhället som tillhörande arbetarklassen under början av 1900-talet. Samtliga tidigare nämnda forskare har undersökt kvinnor från arbetarklassen. Allt ifrån organiseringen till arbetsförhållanden och hur det påverkade kvinnornas liv utifrån ett genusperspektiv. Forskningen har till stor del gått ut på att förklara hur kvinnor och arbetarklassen fick bekämpa orättvisor och överlevnad i det patriarkala samhället. Forskningen blir relevant för uppsatsen genom att den erbjuder mångsidig information som är till användning för analysen av resultatet. Däremot har inte de ovan nämnda forskarna, generellt sätt, fokuserat särskilt ingående på kvinnornas egna skildringar med syfte att analysera hur genus och klass spelade en stor roll i hur samspelet med maktordningarna blev till. Detta är något denna uppsats kommer fokusera på och syftar till att bidra med.

¹² Flood, Hulda, *Den socialdemokratiska rörelsen i Sverige*, Stockholm, 1960.

¹³ Carlstedt Gunilla & Forssén Annika, *Arbetet för livet: Kvinnor berättar om svenskt 1900-tal*, Stockholm, 2018.

¹⁴ Ahrne Göran, *Klassamhällets förändring*, Lund, 1987.

1.4 Källmaterial/källkritik/avgränsning

Källmaterialet kommer att vara tjänarinnornas skildringar som består av deras uttryck som kommer från tjänarinneförening. För att besvara frågeställningen kommer den primära källan att vara *Tjänarinnebladet*, som finns att tillgå i digital form via Arbetsrörelsens arkiv och bibliotek. (Det är en fristående stiftelse som förenar arkiv tillsammans med den svenska staten, LO och Socialdemokraterna som huvudmän.) *Tjänarinnebladet* var en fristående skrift som publicerades från 1905 till 1908, när verksamheten lades ner. Tjänarinneföreningen publicerade tretton nummer av *Tjänarinnebladet* och varje nummer varierar i omfattning, mellan cirka 4 – 8 sidor per nummer. Jag kommer använda mig av alla tretton publikationer men av totalt 90 sidor anses 48 sidor vara relevanta. Detta eftersom de valda 48 sidorna av numren är tillräckligt relevanta för att besvara frågeställningen och uppnå syftet med denna uppsats. Detta kan tolkas som att källmaterialet är på gränsen till för tunt men anses vara måttligt med tanke på att de valda 48 sidor innehåller omfattande information och är därmed tillräckliga för att kunna analyseras och vara till nytta för undersökningen. De valda sidorna innehåller mångsidig information om vad som har sagts på tjänarinnornas möten, protokoll som de förde, internationella utbyten och diskussioner. Det finns även klagomål gällande yrket, arbetsgivaren, samhället samt åsikter och funderingar. Varje nummer innehåller ett flertal artiklar skrivna av olika skribenter på *Tjänarinnebladet* som hade uppgift till att dokumentera mötena i protokollet. Eftersom dessa tretton skildringar är uppsatsens primära källmaterial om tjänarinnorna kommer texterna att analyseras ingående för att genom materialet försöka besvara frågeställningen och uppnå till undersökningens syfte.

Den källkritiska reflektioner kring *Tjänarinnebladet* är att i de bevarade skildringarna finns det vissa fall där det inte är självklart att samla belägga för vem som står bakom skrivandet då signaturen inte alltid är tydlig. Ibland står det exempelvis ”M.Q” som står för Maria Qvist, som var deras flitigaste skribent och stod oftast för skrivandet. Men i vissa fall står det bara ett ”S” eller ”M.L.” som kommer att tolkas som en anonym eller en okänd person på grund av bristande information om skribentens identitet. Dessutom tolkas skildringarna som personliga uttryck och ses som upplevelser kopplade specifikt till tjänarinnorna, vilket innebar att de blir väldigt subjektiva. Detta eftersom skildringar är utifrån tjänarinnornas egna perspektiv och hur de såg på klassamhället.

I källmaterialet, *Tjänarinnebladet*, har avgränsningen gjorts till att redogöra kring uttrycken som behandlas genom skildringarna i form av; arbetsförhållandena som innefattar arbetsvillkoren, arbetstiderna och arbetsmiljön, olika idéer och förslag som diskuterades

under Tjänarinneföreningens möten och erfarenheterna som tjänarinna samt uttryck om samhället. Ytterligare avgränsning i källmaterialet är att enbart ta med skildringarna som var kopplade till livet som tjänarinna i Stockholm. Detta eftersom majoriteten av tjänarinnorna som skrev om deras situation befann sig Stockholm under klassamhället.

1.5 Metod & teori

Teorin för denna uppsats är intersektionalitet vilket innebär att teoretiskt kommer denna uppsats att utgå från ett intersektionellt perspektiv. Detta för att förstå hur tjänarinnorna uttryckte klass och genus i samverkan med andra kategorier. Därför har jag metodologiskt och teoretiskt använt mig av ett intersektionellt förhållningssätt för att hantera den skiftande över- och underordningen i relation med klass och genus.¹⁵ Jag kommer tillämpa ett intersektionellt perspektiv för att analysera hur maktsymmetrier samverkar med klass och genus för att besvara min frågeställning. Det förekommer olika begrepp i teorin som jag ska redogöra för och ett av dem är intersektionalitetsbegreppet som betyder samspelet mellan maktordningar och hur de kan förstärka varandra. Nina Lykke beskriver flertal av begrepp inom intersektionalitet och jag kommer använda mig av maktsymmetrier som bildar maktaxlar som står för kategorier som genus, etnicitet, klass, ålder, sexualitet, profession och nationalitet och hur dessa olika dimensioner samverkar med varandra.¹⁶

Ett annat begrepp är transversalism som är menat som ett lösningsförslag på problem som eventuellt kan uppstå i olika kvinnorörelser som söker överbygga skillnader. Begreppet går ut på att etablera feministisk solidaritet som en slagkraft genom att förena alla rörelsemedlemmarnas olika situationer(placeringar).

Serialitet definieras som ett samhälleligt kollektiv som delar liknande strukturella villkor och som kan bilda en politisk gruppidentitet. Seriella förhållanden däremot är när en politisk grupp som har till syfte att göra motstånd mot ett utsnitt av maktaxlar och omfattar individer som tillhör olika serier vad gäller klass, etnicitet, socioekonomisk status, profession och mycket mer.

Nomadiska subjektet innebär en figur som löser politiska dilemma inom feminism genom att bidra med kollektiv politisk slagkraft och respekt för skillnader. Inappropriate/d others som innebär att det intersektionella nätverk av maktaxlar i samhället som producerar social, kulturell, ekonomisk och politisk exklusion som gör grupper av människor opassande

¹⁵ Holgersson Ulrika, 2005, s. 44.

¹⁶ Lykke Nina, *Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskning*, Kvinnovetenskaplig tidskrift, 24:1, 2003, s. 45.

och otillbörliga.¹⁷

Nina Lykke skriver om intersektionalitet som ett användbart begrepp för genusforskning, som en del av diskussionen om intersektionalitet inom det bredare genushistoriska fältet. Lykke förklarar växelverkan mellan kategorierna genom att det rymmer en förståelse för maktsymmetriernas olika dimensioner som är oupplösligt förbundna med varandra genom en dynamisk interaktion. Till exempel när tjänarinnor blev förtryckta av sin arbetsgivare kom förtrycket att rymma klass, genus och profession samtidigt eftersom alla tre dimensioner inte kan särskiljas från varandra i detta maktspel utan måste rymma alla dimensioner samtidigt.¹⁸

Lykke förespråkar för att ett intersektionellt perspektiv ger möjligheter bortom de traditionella gränsdragningarna inom genusforskning. Lykkes undersökning kommer mest vara till användning gällande metod och teori avsnittet som bidrar med förståelsen kring hur intersektionalitet kan appliceras på mitt källmaterial. En intersektionell analys beaktar en samling faktorer som i kombination påverkar en individ istället för att beakta varje faktor för sig själv. Intersektionalitetsbegreppet förhåller sig till genus genom att den arbetar med skillnader mellan kvinnor och män, den historiska skilda situation som könsmaktsystemet skapar. Skillnader mellan kvinnor och skillnader inom varje enskild kvinna i förhållande till andra maktaxlar. Maktsymmetrier rörande genusaxeln blir utgångspunkten men att också dra in andra konkreta maktsymmetriaxlar som analysarbetet pekar ut som betydelsefulla för ett samspel.¹⁹

Intersektionalitet kommer fungera som ett analysverktyg för min undersökning med syfte att förstå samspelet mellan olika maktdimensioner gällande tjänarinnan. Genom intersektionalitet kommer jag fördjupa mig i hur skildringarna uttryckte genus i förhållande till andra maktaxlar och hur maktordningarna förstärktes emellan. Jag kommer även applicera intersektionalitet för att förstå hur de olika maktordningarna relateras till varandra i en förfluten tid för att skapa djupare förståelse för historiska sammanhang och en möjlighet att ifrågasätta uppfattningar om vissa kategoriers beständighet.²⁰

Mitt tillvägagångsätt med det intersektionella perspektivet blir att lyfta fram hur genus och klass i samverkan med andra kategorier förklarar innebörden av maktspelet mellan överordning och underordningen. Kategorier skapas beroende på samspelet mellan maktaxlar

¹⁷ Lykke Nina, 2003, s. 45.

¹⁸ Lykke Nina, 2003, s. 46.

¹⁹ Lykke Nina, 2003, s. 47.

²⁰ Holgersson Ulrika, 2005, s. 45.

som skapar en placering. Exempelvis en kvinna som tillhör arbetarklassen ingår inte i samma kategori av klass som en man som tillhör arbetarklassen. En arbetarklass kvinna som tillhör kategorin genus tillhör inte samma kategori av genus som en borgerlig kvinna. En arbetarklass kvinna tillhör inte samma kategori som en arbetarman, dessutom tillhör hon inte samma kategori kvinna som en borgerlig kvinna. Det är dessa nyanser inom intersektionalitet som kommer bidra med att förklara olika tillhörigheter som utformar och påverkar maktrelationerna. Denna uppsats analysera hur dessa tillhörigheter påverkade tjänarinnornas liv och på så sätt för att tolka uttrycken och förstå innehållet för att skapa en bra förståelse av deras situation. Metoden är grunden till hur denna undersökning struktureras och förmedlar kunskap om tjänarinnorna.²¹

2 Undersökning

Jag har valt att strukturera undersökningen efter mina tre frågeställningar. Första delen kommer att behandla hur kvinnor och arbetarklass uttrycks genom *Tjänarinnebladet* och hur betydelsefulla dessa tillhörigheter var för tjänarinnorna. Den andra delen av uppsatsen kommer att behandla maktordningar som lyfts fram i *Tjänarinnebladet* och hur det påverkade tjänarinnornas ställning. Den tredje och slutgiltiga delen av uppsatsen kommer att behandla olika strategier som tjänarinnorna diskuterade för att överkomma maktordningar och förbättra sin situation i klassamhället. Återkommande teman i uppsatsen är Tjänstehjonsstadgan, arbetsförhållandena, relation med arbetsgivaren, tillhörandet av nedre delen av klassamhället, kampen om bättre rättigheter och samspelet med överordningen. Samtliga tre delar analyseras utifrån ett intersektionellt perspektiv med fokus på klass och genus i relation med andra maktaxlar. Jag ser strukturen som nödvändig för att hålla isär frågorna och för att skapa tydligare riktlinjer därmed bättre förståelse om vad jag kommer att undersöka samt analysera.

2.1 Kvinnor, arbetarklassen och andra kategorier 1905

Tjänarinnornas arbetsförhållanden innefattade deras arbetstider, vilka omständigheter som definierade deras arbete, förtrycket av arbetsgivaren samt hur arbetsmiljön präglades av förtryck. Elisabeth Andersson skrev i årsnumret som kom ut 1905 att det var av stor betydelse att tjänarinnorna anslöt sig till arbetarrörelsen. Detta eftersom den socialistiska arbetarrörelsen som var aktuell var en möjlighet för att skapa press mot arbetsgivaren som var skyddad av övre klassamhällets principer. Andersson beskrev att det fanns ett kollektivt tänk

²¹ Holgersson Ulrika, 2005, s. 46.

bland tjänarinnorna att på grund av deras speciella särställning inte trodde att de kunde ändra på sitt yrke vilket hon tolka som en passiv bortförklaring.²² Transversalism förklarar hur förhållandet mellan klass, genus och nationell identitet samverkade och skapade en identitet grundad i förtryck. Denna identitet kom att omfatta svenska kvinnliga arbetare inom den lägre klassen. Tjänarinnornas anslutning till den socialistiska arbetarrörelsen för att förbättra arbetsförhållandena fungerade som en möjlig lösning till att förminska förtrycket i en måttlig grad. Detta eftersom kvinnorörelsen var en möjlighet för att göra revolution mot arbetsgivarna och bli befriade från deras maktutövning.²³

Andersson skrev hur deras arbetsförhållanden var mycket hårda och intensiva eftersom tjänarinnorna var belastade och skulle utföra alldeles för många uppgifter samtidigt. Hon uttryckte medvetenhet om att deras arbetsförhållanden inte var permanenta vilket många tjänarinnor trodde utan tvärtom, tillfälliga vilket innebar att utrymmet för förändring existerade.²⁴ Detta tolkas som att tjänarinnorna var tvungna att ansluta sig till arbetarrörelsen för att skapa en nationell identitet med alla andra arbetarkvinnor. Det var deras enda utväg och möjlighet till att plana ut skillnaderna som överordnade grupper i det patriarkaliska samhället skapade mot de. Den nationella identitet i samverkan med klass och genus skapade vägen för transversalismens betydelse som var att etablera en feministisk solidaritet som skulle vara deras politiska utgångspunkt. Syftet var att skapa en kollektiv styrka som skulle ta fasta på all förtryck.

Hulda Flood skriver hur kvinnorörelsen växte fram i slutet av 1800-talet som följd av den mansdominanta benägenhet att betrakta kvinnorna som underordnade. Detta tog sig i uttryck bland annat i att alldeles lika arbete betalades mindre om det utfördes av kvinnor snarare än män. Flood skriver att man slog bort kvinnornas anspråk med talet om att inga kvinnofrågor existerade riktigt därmed blev kvinnorna tillbakasatta i det patriarkaliska samhället konstruerat av männen. Kvinnorna ville sammansluta sig genom att skola sig eftersom de var människor som ville det sanna och rätta. Till följd av att det inte fanns andrum för kvinnor startades den socialdemokratiska kvinnorörelsen där det fanns mer hänsyn till kvinnorelaterade diskussioner.²⁵ Dock såg man på kvinnliga arbetare som väldigt effektiva och produktiva eftersom man kunde belasta dem som följd av att de inte räknas som fria medborgare. Andersson skrev att de upplevde sig själva som enbart nyttiga till hushållet

²² Andersson Elisabeth, *"Tjänarinnorna och arbetarrörelsen"*, Tjänarinnebladet, 1905:1, s. 5.

²³ Lykke Nina, 2003, s. 48.

²⁴ Andersson Elisabeth, *"Tjänarinnorna och arbetarrörelsen"*, Tjänarinnebladet, 1905:1, s. 6.

²⁵ Flood, Hulda, 1960 s. 16 – 18.

och att arbetsvillkoren var hänsynslösa eftersom arbetsgivaren var enbart koncentrerad på hur de utförde arbetet. Arbetsgivaren såg till att omvandla tjänarinnorna till lönearbetskor där arbetsvillkoren var hänsynslösa med syfte att maximera vinningen på deras förtjänst. Det fanns inte respekt och tron till att tjänarinnor hade ett liv utanför arbetet utan arbetsgivarna ville att tjänarinnorna skulle vara dedikerade till hushållen. Dessutom ingick det i arbetsavtalet att tjänarinnorna skulle sova i hushållen och de hade ett rum som var kopplat till köket för att göra det lättare för dem att växla mellan rummen. Andersson skrev att tjänarinnans ställning var mer osäker nu än jämfört med tidigare åren även om lönen hade ökat var tryggheten och hemkänslan betydligt förminskade. Detta var hennes motivering till varför anslutning till arbetarrörelsen var av stor innebörd.²⁶

Min tolkning är att tjänarinnornas anslutning till rörelsen var betydelsefull för att de var i behov av stöd från arbetarklassen om de ville ändra på deras situation. Transversalism förklarar hur tjänarinnor skapade en nationell identitet med andra förtryckta kvinnor inom den lägre klassen där den gemensamma nämnaren var att de inte räknades som fria medborgare. Tjänarinnor var en del av transversalism som utgick från att etablera ett empatiskt perspektiv på arbetsförhållanden för att förklara hur deras arbetsmiljö var utformad för att utnyttja dem till följd av ekonomisk vinning.²⁷

2.1.1 Kvinnor, arbetarklassen och andra kategorier 1906

Esther Borge skrev hur tjänarinnorna var missnöjda med att deras fritid var begränsad och hur deras arbete tog mer och mer över deras liv. Hon upplevde en press att vara konstant tillgänglig och fullt dedikerade för sitt arbete. Borge var inte ensam om detta och det var en av många anledningar till att tjänarinnorna ville förhandla nya arbetsvillkor. De hoppades på att begränsad arbetstid skulle innebära mer fritid därmed mer fokus på privatlivet. Borge skrev hur de försökte även förhandla om att minska arbetsuppgifterna eftersom kämpade med att klara av arbetet.²⁸ Tjänarinnornas arbetsvillkor var ett resultat av hur kategorierna klass, genus och profession samverkade samt skapade diskriminering med politiken vilket reglerade kategorierna inom diskrimineringsgrunder. Det var en kollektiv tankesätt bland övre klassamhället som förekom frekvent där männen objektifiera kvinnorna och endast brydde sig om hur effektiva och bidragande de kunde vara för klassamhället. Arbetsvillkor för tjänarinnorna hade en minskad förståelse för genusrelaterade frågor därmed skapades ett

²⁶ Andersson Elisabeth, "Råd och vinkar", Tjänarinnebladet, 1905:1, s. 7.

²⁷ Holgersson Ulrika, 2005, s. 51.

²⁸ Borge Esther, "Kunskap är makt", Tjänarinnebladet, 1906:2, s. 2 – 4.

förhållningssätt för kvinnorna där deras arbete blev deras liv.²⁹

Ulrika Holgersson skriver hur under slutet av 1800-talet fanns en tankeställning som berörde problematiken kring kvinnans arbete i och utanför hemmet som var präglad av sysslolöshet. Vilket betraktades som ett signifikativt betecknande drag för kvinnor. Holgersson skriver eftersom kvinnor ansågs lida av sysslolöshet fanns det en konstant rädsla av att kvinnor inte skulle göra nytta och bidra till klassamhället där männen uppoffra sig för effektiviteten. Därför blev kvinnliga arbetare pressade till att arbeta hårdare för att vara bidragande till det svenska klassamhället.³⁰ Kvinnliga arbetare blev bortkapade av sin frihet som medborgare och pressade till att arbeta mer. Detta tolkas som att tjänarinnorna uttryckte en strävan för feminism genom deras arbetsförhållande som var i behov av en samverkan med politik för att bilda en förståelseram som producera en diversitet inom klass, genus och profession som omfatta idéer, tankar och förslag för bättre villkor och arbetsförhållanden grundade i jämlikhet. Dock var politiken istället sammanvävd med tjänstehjonsstadgan som var ett anspråk för diskriminering och skapade en objektifierande bild av kvinnor där de endast ansågs vara en tillgång. Därmed skapades det även en konservativ syn på klass, genus och profession som i sin tur skapade urusla arbetsförhållanden.

Inga Jörgensen skrev hur arbetsuppgifterna var skapade med syfte att tvinga tjänarinnorna att arbeta mer än vad som uppfattades som normalt. Jörgensen beskrev hur en tjänarinna skulle innan förmiddag ha städad alla rum och rengjort all utrustning samtidigt som alla sängar skulle vara bäddade och köket rengjort samt skulle de ta hand om barnen. Många av tjänarinnorna upplevde att det var alltför stressig miljö och att det var väldigt förekommande att tjänarinnorna inte hann avklara alla arbetsuppgifter innan förmiddagen. Sedan till eftermiddag skulle allt vara dukat därefter innan midnatt skulle allt vara städad återigen. Jörgensen skrev att tjänarinnorna tyckte det var alltför hög belastning och inte hållbart att utföra ett sådant arbete i stor mängd dagligen. Jörgensen föreslog även att avskaffandet av att vara inneboende i hushållet eftersom flertal tjänarinnor upplevde att de ville komma bort från all hushållsarbete.³¹ Min tolkning är att utrymmet för arbetsgivaren att omvandla tjänarinnorna till hushållslavar för att öka effektiviteten av deras arbete var en möjlighet som utnyttjades. Detta var ett idealt tänkande i klassamhället eftersom kvinnor ansågs vara dåliga arbetare baserat på deras genus och klass samt biologiska natur. Detta tyder på diskriminering mot kvinnor och arbetarklassen som var placerade i ett visst fack och

²⁹ Lykke Nina, 2003, s. 49.

³⁰ Holgersson Ulrika, 2005, s. 210.

³¹ Jörgensen Inga, "Hvarför tillhöra tjänarinnorna icke sin förening?", Tjänarinnebladet, 1906:5–6, s 5.

skulle ligga kvar i placering som var skapad av överordnade grupper med diskriminerande åsikter. Arbetsgivaren såg tjänarinnorna endast som nyttiga för arbete vilket överensstämde inte med hur de såg på sig själva som var att de var mer än bara ett arbete.³²

2.1.2 Kvinnor, arbetarklassen och andra kategorier 1907

Maria Qvist skrev hur tjänarinnorna inte klarade av sina långa arbetsdagar och uttryckte en önskan om att det skulle finnas tydligare regler i deras arbetskontrakt. De upplevde hur arbetsgivaren utnyttjade deras tillgänglighet i väldigt stor utsträckning. Qvist skrev även hur tjänarinnor kunde jobba upp till mer än 16 timmar per dag, från klockan 6 på morgonen till klockan 12 på kvällen och hur plågsamt detta egentligen var när det konstant fanns arbete i hushållet.³³ Det intersektionella förhållandet mellan norm och avvikelse genom begreppet inappropriate/d others kan appliceras och är en möjlig förklaring på varför samverkan mellan klass, genus och profession som skapar ojämlikheter som omfattade tjänarinnorna med att vara kvinnor av den lägre klassen. Inappropriate/d others förklarar att tjänarinnorna var opassande och både socialt, kulturellt, ekonomiskt samt politiskt dominerade av klassamhället. Detta eftersom de var en figur som överordnade grupper såg ner på och blev värderade efter hur nyttiga de var arbetsmässigt. Detta resulterade till att deras enda syfte utifrån överklassens perspektiv var att maximera utvinning på deras bekostnad och se till att de var konstant tillgängliga för arbete.³⁴

Johan Grönmark skriver i sin uppsats hur huvudproblemet för hembiträdet var regleringen i lagen, arbetsvillkoren samt yrkets status. Grönmark menar att patriarkalismen genomsyrar hela problemkomplexet och var den bakomliggande orsaken till utformningen av arbetsvillkoren. De gamla patriarkala mentaliteterna reglerade och krävde att hembiträdena skulle se sitt yrke som en livsuppgift och omforma yrket efter detta tankesätt. Grönmark skriver även att hembiträden ville bli sedda som människor och vilken arbetare som helst i samhället men det krockade med hur arbetsgivaren såg på dem.³⁵ En del av problematiken var att tjänstekvinnor var dominerade av deras arbetsgivare som hade enormt stöd från överordningen. Vilket tolkas som att det gav upphov till att arbetsgivaren kunde utnyttja tjänarinnorna i syfte för att maximera den ekonomiska utvinningen. Tjänarinnornas långa arbetspass var grundade i skoningslöshet med låg medvetenhet om hur praktiskt

³² Holgersson Ulrika, 2005, s. 52.

³³ Qvist Maria, "Kvinnlig värnplikt", Tjänarinnebladet, 1907:1, s. 2 – 3.

³⁴ Lykke Nina, 2003, s. 50.

³⁵ Grönmark, Johan, 2020, s. 23.

genomförbart det egentligen var. Inappropriate/d others visar även på hur det intersektionella samspelet mellan de olika exklusionsaxlarna som i samband med maktaxlarna klass, genus och profession skapar en politiskt oprivilegierade relation för tjänarinnorna.

Andersson kämpade för att arbetsdagarna skulle vara begränsade och förutsedda med tydliga riktlinjer där tjänarinnorna förväntades jobba maximalt upp till 12 timmar per dag. Hon sökte överenskommelse med arbetsgivaren om att tjänarinnor förbinder sig att alltid vara i hushållet från klockan 7 på morgonen till klockan 10 på kvällen. De accepterade villkoren att manligt sällskap inte fick förekomma på kvällarna om de sov som inneboende. Dessutom ville Andersson att arbetsuppgifterna skulle vara avsedda med rimlighet för att inte belasta dem med flera uppgifter samtidigt eftersom det inte var genomförbart. Idén var att arbetet skulle bli mer praktiskt om varje enskild tjänarinna fick specifika arbetsuppgifter som hon själv ansvarade för istället för att alla tjänarinnor kollektivt skulle klara av arbetsuppgifterna.³⁶ Hänsynslösa arbetsvillkor i kombination med politiskt maktlöshet bevisar tydliga handlingar på maktutövande från överordnad grupp som reglerade tjänarinnornas arbetsuppgifter på ett vårdslöst sätt. Tjänarinnorna hade det uruselt och deras arbetsuppgifterna var tecken på slaveri grundad i förtryck med syfte till att exkludera dem och skapade ett kulturellt uttryck kopplat till deras placering inom klass, genus och profession.³⁷

2.1.3 Kvinnor, arbetarklassen och andra kategorier 1908

Elin Lindhagen skrev en paragraf i *Tjänarinnebladet* om hur arbetsavtalen bör ordnas till det bättre mellan arbetsgivaren och tjänarinnorna. Hon tyckte det var otroligt rörigt med att det inte existerade ett konkret arbetsavtal vilket var en stor faktor till dåliga arbetsförhållanden samt ett hinder för bättre arbetsförhållanden. Lindhagen skrev hur ett möte var planerat där varje tjänarinna skulle omförhandla arbetsavtalet med sin arbetsgivare. Tjänarinnorna var överens om att en prioritering i förhandlingen skulle handla om att bli bemötta med respekt i hushållen de tjänar på som dessutom skulle vara en grund till bättre arbetsförhållanden. Lindhagen menade på att de ville ha rätten till ledighet och möjligheten till att kunna ha kontroll över deras liv utan att arbetsgivaren tar över kontrollen. Tjänarinnorna ville att arbetsavtalen skulle vara fria och inte lagstadgade dessutom innehålla bestämmelser om arbetstidens längd, uppsägningstider, lönen, fritiderna och arbetets utförande. Uppförandet var en viktig punkt för tjänarinnorna som krävde ömsesidig respekt från husmödrarna i

³⁶ Andersson Elisabeth, "Fragment ur ett manuskript", *Tjänarinnebladet*, 1907:2, s. 4 – 5.

³⁷ Holgersson Ulrika, 2005, s. 53.

hushållen.³⁸ Ett samspel mellan klass, genus och profession tyder på att ojämlikheter skapades utifrån förtrycksgrunder som i sin tur skapade arbetsavtal grundade i diskriminerade villkor vilket skapade en negativ arbetsmiljö. Tjänarinnorna ingick liksom många andra samhällsgrupper under klassamhället i ett intersektionellt nätverk av samhällsstrukturer och maktaxlar som definierade dem. I deras fall var det arbetsgivaren som reglerade över deras arbetsvillkor i väldigt hög utsträckning vilket blev en negativ påföljd eftersom det omfattade även deras rättigheter som fria medborgare. Det var ett vanligt fenomen som överordnade grupper stod bakom och kämpade starkt emot underordnade gruppers strävan för jämlikhet.³⁹

Holgersson skriver hur överordnade grupper förkastade och tyckte illa om kvinnors strävan för bättre arbetsvillkor. Det var en inställning bland patriarkala männen som såg på kvinnors önskan som att de krävde undantagslagar och särbehandling på arbetsplatsen. Holgersson menar att det fanns en blandning om att de överordnade grupperna inte ville och inte förstod kvinnornas missnöje samt hur hemska arbetsförhållanden var för dem. Holgersson skriver även att klyftorna mellan de olika samhällsklasserna blev större när man jämförde olikheterna i arbetsförhållanden mellan män och kvinnor.⁴⁰ Dock sökte kvinnliga tjänare stöd hos arbetarrörelsen. Andersson skrev hur tjänarinnorna responderade politiskt på villkoren genom att de skapade ett nätverk med den socialistiska arbetarrörelsen. Syfte med nätverket var att göra motstånd mot den rådande politiken som var ett hinder för att de skulle räknas som fria medborgare. Genus skapade ett samspel med klass som ingick i en feministisk serie där maktaxlarna delar en rad seriella förhållanden som var konstruerade för en politisk kvinnorörelse som gick emot samhällets könsmaktsystem. Kvinnorörelsen omfattade individer med den gemensamma nämnare som var främst klass och genus men även profession, sexualitet m.m. Klass var en sammanvävd rörelse som tematiserade sig som en socialistisk arbetarrörelse och var en gemensam faktor för skapandet av den socialistiska arbetarklass identiteten. Andersson skrev hur tjänarinnorna tillsammans med arbetarrörelsen försökte införa en ny politik som kunde hjälpa kvinnliga arbetare bli erkända som fria medborgare genom upphävandet av tjänstehjonsstadgan. Andersson upplevde hur optimismen bland tjänarinnorna ökade och att de blev positivt laddade gällande rörelsen. Utvecklingen gick framåt för tjänarinnor i snigeltakt men att de kommit ett steg närmare på frigörelsens väg men att det finns en stor bit kvar att gå på vägen.⁴¹

³⁸ Lindhagen Elin, "Huru bör arbetsavtal ordnas mellan husmödrar och tjänarinnor", Tjänarinnebladet 1908:1, s. 4 – 5.

³⁹ Holgersson Ulrika, 2005, s. 54.

⁴⁰ Holgersson Ulrika, 2005, s. 215.

⁴¹ Andersson Elisabeth, "Våra tjänstflickor", Tjänarinnebladet, 1908:2, s. 7 - 8.

Tjänarinnorna var en del av denna kollektiva ideologi som försökte skapa en ny identitet där hänsyn till kvinnokampen var prioriterat samt att skapa möjlighet för kvinnliga arbetare likt tjänarinnorna till att förbättra sina arbetsförhållanden. De delade den gemensamma nämnaren med andra socialistiska arbetargrupper som var att arbetsförhållanden var grundade i diskrimineringsgrunder och att det förekom förtryck mot klass, genus och profession. Arbetsförhållanden var konstruerade för kvinnliga arbetare med syfte att de skulle gynna klassamhällets överordning villkor. Eftersom tjänarinnorna tillhörde de seriella relationer kunde de gå framåt mot deras gemensamma mål även om det var i snigelgång.⁴²

2.2 Tjänarinnorna och maktordningar 1905

Tjänarinnorna krävde ett möte året 1905 som skulle behandla orättvisor som de upplevde dagligen vilket skapade en oönskad situation för dem. Elisabeth Andersson förklarade en situation där de hade obegränsade arbetstider därmed ingen fritid utanför arbetet. De blev regelbundet kränkta av sin arbetsgivare som förminskade deras rättigheter och begränsade tjänarinnorna genom skapandet av denna otroligt dåliga situation för alla de.⁴³

Tjänstehjonsstadgan gjorde det möjligt för arbetsgivaren att både kränka samt begränsa tjänarinnorna. Deras situation var definierad av kategorierna inom maktsymmetrier klass, genus och politik som var sammanvävda med varandra och skapade en interaktion. Denna interaktion blev definierad av en politik som reglerade över genus och klass. Politiken stod för tjänstehjonsstadgan som gav husbonden rätten att utöva makt på sina kvinnliga arbetare och denna handling bekräftade en existerande maktordning som endast gynnade överordnade grupper var en realitet. Andersson skrev hur tjänarinnorna tillsammans försökte få igenom nya och förbättrade rättigheter i hopp om att deras situation kunde förbättras. De tyckte att det hade varit en naturlig övergång och tidsenlig fordran att tjänarinnorna fick bli mer självständiga.⁴⁴

Tjänstehjonsstadgan var som tidigare nämnt ett hinder för tjänarinnor att räknas som fria medborgare eftersom den var i princip omöjlig att avskaffa. Dessutom skrämde tjänstehjonsstadgan iväg andra föreningar till att samarbeta med tjänarinneföreningen om avskaffandet av lagen eftersom det ansågs vara en omöjlig uppgift. Tjänarinnornas situation blev en reflektion av hur deras klass som representerade deras klasstillhörighet i

⁴² Lykke Nina, 2003, s. 51.

⁴³ Andersson Elisabeth, "Profnummer", Tjänarinnebladet, 1905:1, s. 1.

⁴⁴ Andersson Elisabeth, "Profnummer", Tjänarinnebladet, 1905:1, s. 2.

klassamhället, genus som representerade deras kvinnlighet samverkade med politiken vars syfte var att skapa förakt mot kvinnor i arbetarklassen. Detta skedde genom att arbetstiderna var obegränsade men fritiden var begränsad vilket skapade negativa förutsättningar för tjänarinnornas livskvalité samt att arbeta i hushållen. Andersson skrev att den kollektiva strävan bland tjänarinnorna var att få igenom deras vilja för begränsad arbetstid och bestämda fritider. Hon uttryckte hur tjänarinnorna var enade om att de hade rätten till fritid och att nya förslag om bättre arbetstider var en självklarhet som arbetsgivaren behövde överväga. Enligt Andersson var den dåvarande situationen för tjänarinnorna präglad av tjänstehjonsstadgan eftersom tjänarinnorna överlämnades åt husbondfolks godtycke som missbrukade sina krafter alltför ofta genom att utnyttja deras tillgängligheter.⁴⁵

Kerstin Moberg skriver hur tjänarinnorna försökte gå tillväga med deras situation genom organisering och samarbete med andra kvinnoföreningar för att få bort tjänstehjonsstadgan. Flertal föreningar vågade inte samarbeta med tjänarinnorna eftersom de såg inte hur ett samarbete skulle gynna deras egen förening dessutom var det en alldeles för stor risk. Moberg skriver även hur tjänarinnorna var en del av den socialistiska rörelsen vilket innebar att de kunde fått stöd för begränsade arbetstider om de anslöt sig till arbetarrörelsens fackförbund. Dock var motståndet fortfarande tjänstehjonsstadgan som var en väldigt skyddad lag av den övre klassamhällen.⁴⁶ Tjänarinnornas situation blev ett resultat av ojämlikheterna baserade på att de tillhörde en lägre klass och fick inte samma rättigheter som sin arbetsgivare eller andra överordnade grupper i klassamhället. På grund av deras klasstillhörighet och genus hamna de i ett fack som inte var flyttbart eller föränderlig. Andersson skrev hur arbetsgivaren hade makten över deras situation som skapade arbetsvillkor där de blev utnyttjade av deras arbete och var förtryckta. Arbetsgivaren erkände inte dem heller som fria medborgare med tanke på den låga hänsynen till de mänskliga rättigheterna i arbetsvillkoren. Tjänarinnorna strävade inte enbart för avskaffandet av tjänstehjonsstadgan. Andersson ville också införa upprättandet av fackskolor samt ålderdomshem för pensionerade tjänarinnor. Hon var dock medveten om att avskaffandet av tjänstehjonsstadgan innebar bättre förutsättningar som skulle skapa bättre situation för tjänarinnor.⁴⁷

Min tolkning är att det förekom diskriminering mot deras klass och genus vilket var skapade ur en underordnad situation i ett patriarkaliskt samhälle där ojämlikheter var ett

⁴⁵ Andersson Elisabeth, "Vänsterval och vänsterministär", Tjänarinnebladet, 1905:2, s. 1 – 2.

⁴⁶ Moberg, Kerstin, 1978, s. 85 - 86.

⁴⁷ Andersson Elisabeth, "Hur är det med tjänarinnornas ledighet?", Tjänarinnebladet, 1905:2, s. 3 – 4.

faktum för kvinnor men framförallt kvinnor tillhörande av den lägre klassen. Relation mellan övre- och lägre klassamhället var att makten var fördelad till den högre sociala ställningen för att kunna reglera över de lägre grupperna med syfte att behålla en kontroll över de. Resultatet blev en samverkan mellan klass, genus och politik som skapade en negativ situation för tjänarinnor där deras frihet offrades i syfte till mer utrymme för arbete. Nackdelen för tjänarinnorna blev enorm och deras arbete blev mer och mer integrerat i deras liv vilket slutligen innebar att deras arbete var deras liv.

2.2.1 Tjänarinnor och maktordningar 1906

Tjänstehjonsstadgan var fortfarande ett kvarstående problem och skapade en situation för tjänarinnorna där deras liv gradvis försämrades. Qvist beskrev hur deras livssituation förändrades till det sämre eftersom arbetsgivaren avskaffade deras ledighet vilket innebar att tjänarinnorna skulle arbeta ytterligare flera dagar om året. Hon anade att deras situation skulle negativt fortsätta förändras som en påföljd av tjänstehjonsstadgan som var konstruerat för att arbetsgivaren skulle innehåva rätten att utöva makten över sina arbetare. Tjänarinnorna tyckte det var ett måste att få lov till ledighet dels för att en arbetare måste få ledighet, dels för att de har ett liv utanför arbetet som de har rätt till att leva.⁴⁸ Den politiska maktsymmetrin var för tjänarinnorna ett motstånd som samverkade med kategorierna klass, genus och socioekonomisk status och skapade ett förtryck mot tjänarinnorna. Detta genom att de var maktlösa i kontrast till överordnade grupper i klassamhället som kvinnor av en lägre klass. Tjänstehjonsstadgan hade en central roll i skapandet av förtryck mot klass och genus där överordningen avskaffade deras frihet och rätt till att räknas som fria medborgare. Därmed kunde arbetsgivaren avskaffa tjänarinnornas rätt till ledighet eftersom lagen var i arbetsgivarens favör som fick fria tyglar till att reglera tjänarinnornas arbetsvillkor. Det var en privilegierad position för arbetsgivaren som var medveten om att tjänarinnorna inte kunde gå miste om sitt jobb eftersom det var deras enda levebröd.⁴⁹

Qvist fick en idé om att uppmana tjänarinnorna att utbilda sig. Det var en möjlighet att höja yrkets sociala ställning om tjänarinnor blev till utbildade kvinnor och blivit mer respekterade och utvecklade en förbättrad situation. Idén grundades även som ett svar på ökningen av vänstermän i Sveriges riksdag som gav optimism om att en socialistisk rörelse var på uppfarten. Qvist hade förhoppningar på att allmän rösträtt kunde diskuteras som en framtida möjlighet samt om en förbättrad och bland annat verksam

⁴⁸ Qvist Maria, "På besök bland Stockholms tjänsteflickor", Tjänarinnebladet, 1906:1, s. 1 – 2.

⁴⁹ Lykke Nina, 2003, s. 52.

arbetarskyddslagstiftning.⁵⁰ Detta tolkas som att samverkan mellan klass, genus och socioekonomisk status samverkade och skapade en förtryckt situation där tjänarinnor behövde höja sin sociala ställning för att kunna få en bättre situation att handskas med i ett klasssystem. En förhöjd social ställning var nödvändigt för deras klass, genus och socioekonomisk status för att få en förändrad roll där kategorierna inte vilade på förtrycksgrunder. Ett samspel mellan klass, genus och socioekonomisk status i ett jämställt samhälle hade givetvis skapat bättre förutsättningar, förbättrad situation och bättre arbetsvillkor för tjänarinnor.

Moberg skriver om hur Maria Qvist försökte med hjälp av andra förbund påverkade fackorganisationer till att utlova tjänarinnorna fritid och avskaffandet av tjänstehjonsstadgan. Detta blev inte en realitet eftersom överordnade grupper var emot avskaffandet av tjänstehjonsstadgan och accepterade inte deras förslag på förbättringar. Moberg skriver även hur Qvist tillsammans med Andersson vara eniga om att upprätthålla höga krav på tjänarinnorna därmed förekom det aktiva diskussioner hur deras sociala ställning kunde förbättras.⁵¹ Detta var dock inte fallet i ett klassamhälle där tjänstehjonsstadgan reglerade arbetarens frihet och bromsade framväxten av deras socioekonomiska status. Detta är betydelsefullt för att förstå sammanhanget att tjänarinnor var kvinnor som ingick i arbetarklassen och var väldigt underskattad i klassamhället. Därför tvingades tjänarinnorna att söka garantien hos arbetarklassens organisationer för att tillsammans få igenom skapliga villkor och förhoppningsvis tvinga bort tjänstehjonsstadgan för att kunna räknas som fria medborgare. Qvist menade på att det patriarkaliska förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare var konstruerad till arbetsgivarens förmån att kunna reglera över arbetarens rättigheter.⁵²

Min tolkning av samverkan mellan klass, genus och socioekonomisk status är att det förklarar hur en politisk överordnad ville reglera över lägre klassgrupper genom att endast värdera hur produktiva och effektiva samt bidragande de kan vara. Detta förklarar även varför det inte existerade hänsyn i skapandet av arbetsvillkor. Samverkan förklarar hur tjänarinnorna hade en dålig och förtryckt situation och där tjänarinnorna kunde inte som kvinnor tillhörande den lägre klassgruppen ha rätten till utbildning. Dessutom inte rätten till fritid eftersom

⁵⁰ Qvist Maria, "Är organisationen nödvändig för tjänarinnorna?", Tjänarinnebladet, 1906:3 – 4 , s. 1 – 2.

⁵¹ Moberg, Kerstin, 1978, s. 87 - 88.

⁵² Qvist Maria, "Kamrater!", Tjänarinnebladet, 1906:5 – 6, s. 3.

tjänstehjonsstadgan var ett politiskt hinder som uppskattade endast deras mänskliga värde efter hur nyttiga de var till arbete.⁵³

2.2.2 Tjänarinnor och maktordningar 1907

Tjänarinneföreningen uppmanade alla tjänarinnor till att ta en starkare ställning mot förtryck från överordnade grupper. Tjänarinnorna resonerade om frustration och besvikelsen över hur klassamhället var konstruerat till att enbart gynna överklassen till följd av deras rättigheter som fria medborgare. Andersson skrev de försökte skapa en starkare ställning mot arbetsvillkoren eftersom många tjänarinnor upplevde svält dagligen på arbetsplatsen. För en tjänarinna hörde svält ej till det ovanliga då arbetsdagen började klockan sex på morgonen och slutade ungefär klockan 12 på natten. Andersson tyckte att de intensiva arbetstimmar var anledningen till att de inte hann äta på jobbet därmed var genom dagarna väldigt utmattade och orkeslösa. Tjänarinnans situation var präglad av stark hunger som väckte tanken hos tjänarinnorna om hur en tjänarinna med låg energi var nyttig för ett hushåll som vilade på effektivitetens principer.⁵⁴ Kategorierna klass, genus och profession samverkar och skapar ett utgångsläge för den lägre klassen som hamnar i ett särskilt fack där diskriminering på arbetsplatsen var förekommande. Det intersektionella perspektivet belyser hur politiken formade en diskriminering mot kategorierna eftersom den dåvarande politiken gynnade främst män och särbehandla kvinnor. Tjänarinnorna fick uppleva svält eftersom det var accepterat av övre klassamhället att behandla sina kvinnliga arbetare hänsynslöst eftersom de inte var tillhörande av en accepterad klass och var istället placerade längre ner i maktordningen. Samverkan mellan kategorierna tyder på att tjänarinnornas situation var präglad av hunger och orättvisa där deras arbetsvillkor vilade på förtryck mot genus, klass och profession. Eftersom de tillhörde den lägre klassen fick de bemötta ett beteende från övre grupper som enbart såg dem som en tillgång till produktion därmed bemötte dem rått och ovänligt.⁵⁵

Anna Ström var besvikelse över att de blev bemötta inte bara ovänligt, utan till och med rått både på och utanför arbetsplatsen. Ström menade på att missnöjet bland tjänarinnorna växte även gällande litteraturen. Generellt hade få kvinnor tillgång till böcker, litteraturen för arbetarklassen och kvinnor var ett slutet rum då pengarna inte räckte till. Ström skrev hur kapitalismen var hänsynslös och en förbannelse eftersom medborgarnas

⁵³ Holgersson Ulrika, 2005, s. 55.

⁵⁴ Andersson Elisabeth, "Till tjänarinnorna", Tjänarinnebladet, 1907:1, s. 1.

⁵⁵ Holgersson Ulrika, 2005, s. 56.

tillgång till kunskap blev reglerat av överordningen.⁵⁶

Göran Ahrne skriver om det svenska klassamhället under 1900-talet och definierade klassbegreppet med två indelningar som var högre och lägre klasser och som var associerade med bättre respektive sämre klass. Tjänarinnorna tillhörde klassen som representerade ojämlikhet, diskriminering och orättvisor som existerade i klassamhället. Ahrne skriver att motsättningarna mellan samhällsklasserna blev politiska realiteter som berörde alla människor ofrivilligt.⁵⁷ De lägre samhällsgrupper som tjänarinnor således insåg som sin försöffade sociala ställning och vaknade till medvetande om det. Tjänarinnorna var tvungna att öka sina kunskaper och skapa ett kvinnligt nätverk för att ha en chans till att överleva i klassamhället. Detta för att representera sig som värdig medborgare och bli tillerkänd sitt människovärde. En del av problematiken var att politiken reglerade över samhället utifrån kapitalistiska grunder som konstruerade ett förhållningssätt där ojämlikheter i samhället var vanligt förekommande mot deras klass, genus och profession. Kapitalismen skapade ett uteslutet samhället som var i princip endast skapat för övre klassamhället och öppet diskriminerade arbetarklassen. Maktordningarna som existerade genom kapitalismen påverkade samverkan mellan klass, genus och profession där diskriminering gjorde det svårt för arbetarklass kvinnor att överleva.

Karin Reix skrev att förhoppningsvis skulle ovillkorligen ett bättre samförstånd med tiden komma att råda mellan arbetsgivaren och arbetarna än vad fallet var då. Hon menade på att tjänarinnorna fick även känna på diskriminering då det kom till att kunskap var uteslutet för en kvinna som tillhörde arbetarklassen därmed var även många dörrar stängda för en samma kvinna i ett klassamhället. De blev genom exkludering medvetna om att de levde i ett separat samhälle som endast tillhörde arbetarklassen.⁵⁸ Min tolkning är att överordningen använde sig av maktutövning i form av kunskap som ett verktyg för att förhindra tjänarinnornas tillgång till att kunna höja sin sociala ställning genom kunskap i form av litteratur. Tjänarinnornas underordnade position gav inga större möjligheter till att förändra situationen eftersom de saknade rätten som fria medborgare. För att deras röster skulle kunna höras behövde de skapa sig en bättre position i klassamhället vilket var i princip omöjligt för en underordnad och utnyttjad grupp som tjänarinnor.⁵⁹

⁵⁶ Ström Anna, "Ett ideal", 1907:3, Tjänarinnebladet, s. 5 – 6.

⁵⁷ Ahrne, Göran, 1987, s. 28–30.

⁵⁸ Reix Karin, "Ur verkligheten", Tjänarinnebladet, 1907:4, s. 4 – 5.

⁵⁹ Lykke Nina, 2003, s. 52.

2.2.3 Tjänarinnor och maktordningar 1908

En anonym skribent på *Tjänarinnebladet* med signatur A.E. skrev hur tjänarinnorna hade förhoppningar om att deras situation skulle bli förbättrad inom loppet om bara några år. Vissa tjänarinnor trodde även på att de kunde få mer rättigheter och bättre arbetsvillkor eftersom det var en positiv samhällsutveckling som de upplevde var på uppgång. Skribenten A.E. skrev även hur deras verklighet var sådan att inga drastiska förändringar kunde ske istället var det en kamp om att förbättra situationen för tjänarinnorna och andra utsatta grupper i den mån det gick.⁶⁰ Klass, genus, profession och socioekonomisk status samverkade och skapade ojämlikheter där maktordningen skapade en begränsad situation för kvinnor som ingick i arbetarklassen. Deras situation innebar att som kvinna var de konstant förtrycka och fick uppleva klassamhällets ojämlikheter både på och utanför arbetsplatsen. Tjänarinnorna tvingades leva med ojämlikheterna och accepterade deras öde eventuellt till en viss grad vilket var konstruerat av överklassen. De accepterade deras situation men de försökte fortfarande skapa sig ett samhälleligt kollektiv för kvinnor där de skulle kämpa emot övre klassamhällets förakt mot kvinnor. Kampen skulle knyta samman tjänarinnorna med andra kvinnor som befinner sig i liknande situation och strida mot ojämlikheterna.⁶¹

Qvist dedikerade en paragraf till hur framtidens kvinnor skulle förhoppningsvis befinna sig i en bättre situation än vad hon själv och många andra kvinnor gjorde. Hon skrev att den stridernas tid hon och många andra kvinnor befann sig i verkade inte förmånlig för det kvinnoideals förverkligande utan fastmera till dödandet av det. Qvist uttryckte hur kvinnor i vissa situationer var kvinnans egen största fiende som när husmödrarna gjorde livet svårare för henne och andra tjänarinnor genom att agera som arbetsgivarens högra hand. Hon tyckte att kvinnor var tvungna att inte vara rädda för striderna som var nödvändiga för avhjälpan av det sociala onda, den okunnighet och de fördomar som tryckte ner flertal kvinnor. Tjänarinnorna försökte bilda en politisk gruppidentitet som skulle ta ett aktivt politiskt ställningstagande kollektivt. Identiteten var skapad av tjänarinnor för den lägre klassamhället och ingick i ett intersektionellt nätverk av samhällsstrukturer vars genus, klass, profession och socioekonomisk status blev definierade av förtryck. Qvist skrev hur hon hade förhoppningar på att socialismens lära skulle genomsyra tankesätten och omskapa samhällsförhållandena till individernas förmån. Vilket skulle resultera i att kvinnan skulle

⁶⁰ A.E. ”Öppna bref”, *Tjänarinnebladet*, 1908:1, s. 3.

⁶¹ Holgersson Ulrika, 2005, s. 57.

frigöras från allt det onda som tryckte ner henne och förlamade hennes utveckling.⁶²

Carlstedt och Forssén skriver om hur kvinnor i början av 1900-talet var väldigt anpassningsbara och försökte själva förändra sin situation i klassamhället till det bättre. De menar att kvinnor var associerade med deras yrke och även bundna till det. Överlag var inte synen på kvinnor att de var en intellektuell varelse snarare en vardaglig människa som var duglig för endast arbete vilket skapade en tuff situation för kvinnor under det svenska klassamhället. Carlstedt och Forssén skriver hur förhoppningarna om en bättre framtid var en gemensam strävan som anknöt många arbetarkvinnor till varandra.⁶³ Kvinnor som befann sig i den lägreklassen medverkade tillsammans med framskapandet av den rikare och fulltonigare kvinnotypen. Detta tolkas som att maktförakten skapades mot kvinnor genom en samverkan av kategorierna som blev en utgångspunkt för definitionen av gruppidentiteten. Eftersom arbetsgivaren tog sig an ett patriarkaliskt bestämmanderätt över sina tjänarinnor vilket var en otidenslig kvarleva från de tider då i allmänheten det patriarkatiska förhållande rådde mellan arbetstagare och arbetsgivare. Qvist skrev att tjänarinnornas förhoppningar på att den framtida kvinnan kunde vara en skapare och försöka att bli konstnär i den mån, att genom formandet och skapandet kunna vara sig själv i sitt eget liv. Hennes slutliga ord i paragrafen var att hon såg upp till den framtida kvinnan med vördnadsfull glädje.⁶⁴ Min tolkning är att politiska grupper skapades och blev mobiliserade för att göra motstånd mot ett utsnitt av förtrycken. Denna kvinnorörelse som tjänarinnorna var en del av, konstituerade sig som politisk grupp för att medvetet skapa motstånd mot övre klassamhället. En grupp rymmer individer som delar en rad seriella förhållanden men som likaväl i andra avseenden tillhör olika serier. Eftersom tjänarinnor ville ta striden för att förbättra kvinnors situation i klassamhället skapades det en kollektiv ideologi där den politiska identitet tematiserades som kvinnokamp och som agerade som ett verktyg för att överkomma deras oönskade situation.⁶⁵

2.3 Strategier för att överkomma maktordningar 1905 - 1906

Förväntningarna som existerade på tjänarinnorna kom från överordnade grupper som skapade ideal för hur en kvinnlig arbetare skulle vara försedda med en stark disciplin och bra grund. Qvist skrev i årsnumret 1905 hur förväntningarna på tjänarinnor var felaktiga och tillät arbetsgivaren att kräva en större förståelse av tjänarinnor. Arbetsgivaren ville att

⁶² Qvist Maria, "Framtidens kvinna", Tjänarinnebladet, 1908:3, s. 5 – 6.

⁶³ Carlstedt, Gunilla & Forssén, Annika, 2018 s. 15 – 18.

⁶⁴ Qvist Maria, "Framtidens kvinna", Tjänarinnebladet 1908:3, s. 7.

⁶⁵ Lykke Nina, 2003, s. 49.

tjänarinnorna skulle vara försedda med sekundärutbildning och tyckte att tjänarinnornas skickligheter var väldigt ensidiga och otillräckliga.⁶⁶ Förväntningarna om tjänarinnorna skulle öka sin förståelse från arbetsgivaren var diskriminerande eftersom hushållsarbete krävde inga större skickligheter. Detta tyder på att klass i samverkan med genus skapar diskriminering mot kvinnor av den lägre klassen. Den politiska betydelsen i sammanhanget skapade en trygghet för arbetsgivaren att kunna utöva makt på sina arbetare och diskriminera dem. När maktsymmetrierna skapade diskriminering mot klass och genus kom det att rymma klass och genus dimensionerna samtidigt. Qvist beskrev hur den rådande bilden i hushållen på en tjänarinna var att hon var vardagliga vilket inte lämnade en positiv avtryck hos omgivningen. Qvist uttryckte hur trött hon var på att detta antagande då deras arbete krävde ingen större utbildning eftersom de utförde endast hushållsarbete. Därför utvecklade hon och andra tjänarinnorna skickligheter som var nyttiga endast för hushållsarbete. Däremot krävde tjänarinnorna själva utbildning med syfte till att höja sin sociala ställning och därmed försöka ändra arbetsgivarens nedvärderande syn på dem. Förväntningen på ökade kunskaper bland tjänarinnorna blev till en uppmaning till samtliga om att öka läsförståelsen på fritiden och försöka vara aktiva i de aktuella samhällsdiskussioner.⁶⁷

Under 1906 utvecklades förväntningarna till att bli krav gällande ökade kunskaper. Arla Wallis skrev hur tjänarinnorna hoppades på att den negativa uppfattningen om tjänarinnorna där de var associerad med att vara av lägre kunskap skulle tillhöra det förflutna. Wallis föreslog om en fackskola för tjänarinnor att utbilda sig och slutligen bli utbildade kvinnor därmed anta en bättre ställning i klassamhället. Dessvärre fick de inte stöd återigen från arbetsgivaren om att få utökad fritid med avsikt att utbilda sig. Anledningen var att det skulle gå emot arbetsgivaren maktspel som ville att tjänarinnorna skulle vara tillgängliga för hushållsarbete endast. Detta tolkas som att en tjänarinna var mer eller mindre tvungna i ett patriarkaliskt klassamhälle att bli anpassningsbara eftersom förväntningarna var konstanta och föränderliga. Arbetsgivaren skapade förväntningar som inte var konstanta och gick emot deras egna förväntningar eftersom de hade makten att göra det. Klass och genus i ett patriarkaliska samhället hade inte goda förutsättningar eftersom samhällsstrukturen var konstruerade med patriarkaliska grunder. Förväntningar på klass och genus var skapade av överordnade grupper som i kombination med politiken skapade förväntningar för kvinnor som inte gick att uppnå. Wallis skrev att varje tjänarinna har upplevt tyranni och att det inte

⁶⁶ Qvist Maria, "Tjänsteflickor och upplysningen", Tjänarinnebladet, 1905:1, s. 3.

⁶⁷ Qvist Maria, "Tjänsteflickor och upplysningen", Tjänarinnebladet, 1905:1, s. 4.

var första gången hon själv har upplevt det. De kunde inte få utökad fritid för att utbilda sig och förbättra den negativa uppfattningen som rådde om tjänarinnorna vilket fick Wallis att fundera över vad arbetsgivaren egentligen vill få ut av sina tjänarinnor.⁶⁸

Karin Carlsson skriver hur förväntningarna på hembiträde var att de skulle bära på mångsidiga egenskaper samt vara väldigt praktiska och anpassningsbara kvinnor. Hon menar på att hembiträdet konstant levde upp till nya förväntningar och blev prövade på om de var dugliga i mångt och mycket, vilket i sin tur bidrog till framställningen av tjänstekvinnor. Carlsson skriver hur yrket omedvetet var med och skapa den ideala kvinnan bland överordnade klasser vilket blev till en förväntning av arbetsgivaren. Carlsson menar på att hembiträde hade starka politiska förväntningar där den gällande normen för yrket var att det skulle vara ett kall för tjänarinnorna.⁶⁹ Min tolkning är att förväntningarna på tjänarinnorna var negativt laddade med krav som inte gick att uppfylla vilket var med avsikt. Tjänarinnorna försökte uppnå förväntningen av arbetsgivaren som inte var genomförbara. Detta eftersom tjänarinnorna behövde konstant uppnå nya förväntningar och tyvärr var detta deras realitet att försöka passa in i förväntningarna. Andersson skrev att det existerade en förväntning på att tjänarinnor skulle uppoffra sig och pliktskyldigt lyda och att arbetet var deras kall vilket inte överensstämde med tjänarinnans förhållningssätt. De ville ha ett arbete men de ville samtidigt göra det som gynnar deras yrke. En fackskola för att utbilda sig och utmana klassamhället samt inte bli bemötta med respektlöshet utan värdighet var endast en dröm.⁷⁰ Eftersom arbetsgivarna tillhörde den högre klass var makten fördelad på deras sida och de var försedda med en bättre position än tjänarinnorna. Vilket inte var rättvist och inte en gynnsam situation för tjänarinnorna. De var medvetna om att som tjänarinnor kunde de inte åstadkomma drastiska förändringar som införandet av utbildning för kvinnor i den lägre samhällsklassen. Därför blev det enbart en dröm för tjänarinnor, de var en alldeles för svag enhet för att kunna förändra något i klassamhället.⁷¹

2.3.1 Strategier för att överkomma maktordningar 1907

Karolina Wahlström skrev hur tjänarinnorna inte uppskattade klagomålen från husmödrarna och arbetsgivarna. Klagomålen handlade om att många tjänarinnor varit i hushållen med dålig hygien i synlig form och att många luktade illa, hade otvättat hår och smutsiga händer. Detta

⁶⁸ Wallis Arla, "Vårt ansvar", Tjänarinnebladet, 1906:1, s. 3.

⁶⁹ Carlsson, Karin, 2017, s. 31 – 33.

⁷⁰ Andersson Elisabeth, "Solidar", Tjänarinnebladet, 1906:3 – 4, s. 3.

⁷¹ Lykke Nina, 2003, s. 53.

orsakade en oönskad situation för arbetsgivaren som krävde att arbetarna i deras hushåll skulle vara rena och friska därmed visa tecken på god hygien. Wahlström skrev att tjänarinnorna inte uppskattade klagomålen eftersom de inte var rättvist belagda. Tjänarinnorna uttryckte att de var noggranna med att duscha dagligen, komma till jobbet rena och på arbetsplatsen tvättade händerna regelbundet. Förväntningarna visar på hur en samverkan mellan politik och kategorierna klass, genus och profession som skapade ojämlika förväntningar på deras klass och genus vilket där diskriminering mot deras profession förekom. En tjänarinna förväntades bli diskriminerad i form av negativa kommentarer, klagomål och bli bekanta med orättvisor. Detta eftersom förväntningarna var konstruerade av överordnade grupper med syfte att reglera över en annorlunda klass, genus och profession än den av överordnade grupper. Wahlström ville förtydliga att det fanns förväntningar på god hygien och att tjänarinnorna varit medvetna om det. Dock skrev hon ner instruktioner till tjänarinnor om hur tvättningen med tvål och vatten skulle gå till för hon kände sig pressad till att göra det på grund av den uppblåsta situationen. Wahlström skrev tydligt hur tjänarinnor regelbundet skulle tvätta händerna efter varje arbetsuppgift i hushållen framförallt all orenlighet under naglarna.⁷²

En okänd skribent med signatur M.L. skrev hur förväntningar på att tjänarinnor skulle bära korta naglar var en ideal för kvinnor där man i princip inte fick bära långa naglar eftersom det ansågs vara omodernt och visade tecken på ovårdad. Skribenten M.L. påpekade hur det förväntades av tjänarinnor att de skulle vara en ordentlig och väl presenterad kvinna där naglarna inte fick indikera att de tog hennes uppmärksamhet. Skribenten M.L. skrev även hur tjänarinnorna tyckte att alla dessa förväntningar drog ner på deras självständighet. Deras rättighet att se ut som de önskade blev förminskad då det var konstant press och kontroll över varje steg de tog. Dock var tjänarinnorna medvetna om att de kunde förlora deras jobb om de valde att behålla långa naglar. Detta i sin tur skapade en konstant stress och oro om att blev det inte som arbetsgivaren ville kunde de miste allt. M.L. skrev hur de kände att det gick överstyr då arbetsgivaren ställde krav på deras utseende och försöka ta kontroll över deras utseende.⁷³

Ulrika Holgersson skriver om hur förväntningarna på hembiträdet på scenen och vita duken näst intill undantagslöst fördumrats som var en således etablerad sanning. De var presenterade som en-dimensionella varelser utan något djupgående karaktärsbygge vilket fick

⁷² Wahlström Karolina, "Den undre världen", Tjänarinnebladet, 1907:1, s. 5.

⁷³ M.L., "Långa naglar", Tjänarinnebladet 1907:1, s. 7.

dem att framstå som löjliga i kontrast till andra karaktärer på scen. Holgersson skriver även hur hembiträdet saknade integritet, var maktlösa och anpassade sig konstant till förväntningarna från överordnande grupper som exempelvis arbetsgivaren. Därför fick hembiträdet en ensidig roll som blev reglerad efter överordningens önskemål.⁷⁴ Dock accepterade inte alla tjänstekvinnor maktutövandet av övre klassamhället. Detta tolkas genom det nomadiska subjektet som att genus blir en lösning på den politiska dilemma genom att tjänarinnorna var i behov av en kollektiv politisk kraft för att störta förväntningarna och bli fria medborgare. Den kollektiva politiska kraften var tjänarinneföreningen som inte accepterade deras roll som pliktlydande kvinnor och försökte göra motstånd mot förväntningarna. Tjänarinnorna fick uppleva förtryck om att ha visa tecken på god hygien och korta naglar. Detta var inte något tjänarinnorna accepterade och gjorde konstant motstånd i den benämningen det var möjligt. Yoletta Larsson skrev hur tjänarinnorna inte ville bli tillkallade för sitt förnamn av arbetsgivaren, husmödrar samt andra medlemmar i hushållet. Hon tolkade det som att de visa brist på respekt för yrket genom att kalla dem för sitt förnamn eller ni. Larsson krävde om en potentiell överenskommelse mellan tjänarinnan och arbetsgivaren om att bli kallade för sitt efternamn eller för fröken.⁷⁵

Jag tolkar det som att tjänarinnorna gjorde motstånd genom att ifrågasätta och söka kompromiss vilket var relativt stora åtgärder eftersom de inte kunde göra mycket större motstånd om man ser till deras position utifrån klassamhället. Skillnaderna mellan kvinnor och män i den historiskt skilda situation som könsmaktssystemen skapade vilade på förtrycksgrunder. Män var en kollektiv politisk kraft som utplåna alla medborgerliga rättigheter för kvinnor med syfte att kunna utöva makt och skapade förväntningar på genus och klass inom kvinnliga professioner. Därför var en tjänarinna tvungen att rätta in sig i förhållningssätten och förväntades ligga exakt i det precisa därmed hamnar i ett fack skapat av män med makt.⁷⁶

2.3.2 Tjänarinnornas strategier mot maktordningar 1908

Skildringarna behandlade återigen förväntningarna från arbetsgivaren. Signe Garling-Palmer skrev att tjänarinnorna inte var positiva till antaget att de måste ha rena arbetskläderna innan de steg in i köket. De tyckte inte att deras arbetskläder blev särskilt smutsiga under en arbetsdag men eftersom arbetsgivarna tyckte köket skulle vara ett hygieniskt rum behövde

⁷⁴ Holgersson, Ulrika, 2017, s. 14 – 15.

⁷⁵ Yoletta Larsson, "Öppna bref", Tjänarinnebladet, 1907:2, s. 2.

⁷⁶ Holgersson Ulrika, 2005, s. 58.

arbetskläderna var väldigt rena. Tjänarinnorna var kvinnor som onekligen hade en problematisk relation med arbetsgivarna eftersom det saknades både förståelse och empati från arbetsgivarens håll. Arbetsgivaren brydde sig inte över hur och vilka förväntningar de skapade och allt som var betydande för de var om tjänarinnorna skulle leva upp till förväntningarna eller inte. Garling-Palmer skrev att tjänarinnorna skulle vara omtänksamma när de rengjorde köksutrustningen eftersom det var värdefull utrustning. Klagomålen från husmödrar tillhörde det vanliga eftersom de gärna ville få tjänarinnorna att framstå som att de inte respektera hushållsarbetet och lydte inte ordningsreglerna.⁷⁷

Frigga Carlberg skrev hur tjänarinnorna tyckte att arbetsgivarens förväntningar var orimliga och relationen med husmödrarna var rubbad. Detta eftersom det fanns väldigt lågt förtroende till tjänarinnornas arbetsförmågor. Carlberg menar på att det verkade som att arbetsgivaren och husmödrarna tävlade över vem skulle reglera över tjänarinnornas arbete mer. Tjänarinnorna blev behandlade som slavar och den låga friheten indikerade att arbetsgivaren utförde slaveri mot tjänarinnorna eftersom de hade i princip inga demokratiska rättigheter i hushållen.⁷⁸ Detta tolkas som att den feministiska marxismen utgjorde relationen mellan klass och genus. Samverkan mellan relationen skapade förtryck mot socialistiska samhällsklasser som egentligen inte skulle existera i ett högerdominerande klassamhället under början 1900-talet. Transversalism menar på att förhållandet mellan klassidentitet och genus skapade en ny identitet som vilade på socialistiska värderingar därmed skapades det en socialistisk rörelse som var mot förtryck av överordnade grupper. Tjänarinnorna tillhörde denna nya klassidentitet då deras klassidentitet var av den lägre klassen och fick uppleva förväntningar baserade på klassförakt med syfte till att skapaskillnader mellan klass och genus.⁷⁹

Ulrika Holgerssons skriver hur användning av hembiträdet genom film har format en berättelse om hemarbetet som kvinnoförtryckets ursprung. Tjänstekvinnorna som karaktär associerades med sina husmödrar som anses ha förlorat oberoende och sin sociala status i den nya samhällsutveckling som kom att ske under 1900-talet. Hon menar på att denna porträtt visar på en utveckling där hemservicearbetet snarast anpassades och omformades utifrån förutsättningar som ständigt förändrades. Tjänstekvinnors ekonomiska och sociala möjligheter till att ta ställning som hemservicearbetare var låga och långt ifrån lockande. Det var inte ett alternativ för tjänstekvinnorna i klassamhället att ta ställning. Holgersson skriver

⁷⁷ Garling-Palmer Signe, "Ordningsregler för köket", Tjänarinnebladet, 1908:2, s. 3.

⁷⁸ Carlberg Frigga, "Varför fru Håkansson gick in i rösträttsföreningen", Tjänarinnebladet, 1908:2, s. 6.

⁷⁹ Lykke Nina, 2003, s. 54.

hur förväntningarna på hembiträde var konstant utifrån övre klassamhällets perspektiv vilket skapade en maktposition som hembiträdet förhöll sig till.⁸⁰ Transversalism agerade som en befrielse från problemen som uppstod för tjänarinnorna. De försökte överbygga skillnader skapade av överklassen och dess gruppkonflikter. Transversalism blev för tjänarinnorna en politik och tillvägagångsätt som gick ut på att etablera deras feministisk solidaritet och slagkraft genom en dialog som tar fasta på deras placering. Samtidigt som syftet var att bygga upp transversal förståelse om deras försvar mot diskrimineringen som de fick handskas med.

Signe Berger-Andersson tog tag i att skriva ner råd för tjänarinnor hur de skulle tvätta sina klädedräkter men att de inte skulle acceptera att bli stämplade som smutsiga. Dessutom skrev hon att det var inte alls förståeligt varför arbetsgivaren var tvungen att pressa dem hårt kring hygienisk klädedräkt då tjänarinnorna alltid varit mån om det. Detta ledde enbart till att tjänarinnorna blev mer förtryckta och skulle konstant agera som marionetter åt arbetsgivaren genom att uppfylla deras förväntningar.⁸¹ Min analys är att transversalism utgår från tjänarinnornas position där de önskade att arbetsgivaren skulle etablera ett empatiskt förhållningssätt till tjänarinnorna. De hade ett annorlunda perspektiv än arbetsgivaren gällande deras relation och de önskade att en relation grundad i respekt kunde skapas mellan arbetsgivaren och dem. En etablerad empati för andras perspektiv rörande sin egen position hade skapat förståelse och lösning på skillnaderna. Förväntningarna på tjänarinnornas framställning som var skapade utifrån normer behövde ett nytt perspektiv för att upplösa förväntningarna. Vilket skulle resultera i att tjänarinnorna skulle anses vara fria i sin framställning och på rätt väg att frigöra sig från alla makter och krafter som tryckte ner dem och slutligen bli fria kvinnliga medborgare.⁸²

⁸⁰ Holgersson, Ulrika, 2017, s. 19 – 20.

⁸¹ Berger-Andersson Signe, ”Hygienisk klädedräkt”, Tjänarinnebladet, 1908:3, s. 3 – 4.

⁸² Lykke Nina, 2003, s. 54.

Sammanfattande diskussion & slutsatser

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka hur tjänarinnor uttryckte hur det var att vara kvinnor som ingick i arbetarklassen under det svenska klassamhället under början av 1900-talet. Jag har visat genom min analys att tjänarinnornas situation i klassamhället var komplex och ingick i en politisk kamp. Deras liv blev påverkade av rådande mentaliteter bland överordnade grupper i klassamhället som både förtryckte och diskriminerade tjänarinnor och skapade ojämlikheter bland dem. Vilket förnekade deras rätt till att leva och försvårade deras situation avsevärt mycket. Samtliga nämnda tidigare forskare har visat att ett konstruerat klassamhälle under början av 1900-talet innefattade förtryck mot både klass och genus av de lägre grupperna i maktordningen. Förtryck var vanligt förekommande för arbetarklassen och kvinnor som tyvärr tvingades handskas med det. Det var hårt inpräglad i klassamhället att förutsättningarna för en individ bestämdes utifrån vilken klass de tillhörde, deras genus samt deras profession därmed utifrån detta fick de en låg placering och var maktlösa i maktordningen. Det finns ingen tvivel om att det existerade en maktutövning i det svenska samhället under 1900-talet över både kvinnor och arbetarklassens samtliga grupper.

Svaret på uppsatsens tre frågeställningar har jag lyckats svara på genom intersektionalitet som har visat hur kategorierna som tjänarinnorna framhöll som betydelsefulla, var kvinna och arbetarklass. Kategorierna kvinna och arbetarklass var deras utgångspunkt i skildringarna och de yttrade hur viktigt det var att ansluta sig till den socialistiska arbetarrörelsen men även andra kvinnogrupper för att ha en möjlighet att påverka och förändra deras oönskade situation. Tjänarinnorna beskrev tydligt genom *Tjänarinnebladet* hur deras arbetsförhållanden och arbetsvillkor var reglerade av arbetsgivaren som skapade en diskriminerande situation för tjänarinnorna vilket de tvingades handskas med. Tjänarinnorna var väl medvetna om att de var i behov av kvinnorörelsen och arbetarrörelsen för att kunna överleva samt bli fria kvinnliga medborgare i det svenska klassamhället. Tjänarinnorna blev även väldigt medvetna om hur förtrycka de egentligen var och *Tjänarinnebladet* var deras tillvägagångsätt för att bekämpa orättvisan och få sina röster hörda.

Maktordningarna som lyftes fram i *Tjänarinnebladet* innefattade hur de kämpade hårt mot överordningen inom klassamhället som skapade en utsatt situation för tjänarinnorna. Detta eftersom en tjänarinna var en arbetarklass kvinnor som strävade för att få bättre arbetstider, bättre arbetsförhållanden men framförallt bättre bemötande från hushållet och mer respekt, blev det en önskad situation. Det tillhörde det vardagliga att bli kränkta av deras

arbetsgivare där deras rättigheter förminskades genom att de fick en begränsad fritid och skulle endast vara tillgängliga för arbete. Den rådande politiken under klassamhället var att överordnade grupper kunde reglera över underordnade grupper. Tjänstehjnsstadgan som var deras främsta motstånd och skyddad av övre klassamhället var ett hinder för tjänarinnor genom att lagen reglerade över deras rättigheter som arbetare. Tjänarinnorna försökte genom organisering påverka tjänstehjnsstadgan men det var i princip omöjligt.

Tjänarinnorna förväntades att de skulle gå tillväga med kraven från arbetsgivaren och var tvungna att välja att gå tillmötes eller bli arbetslösa. Detta eftersom mycket stod på spel för en tjänarinna där deras arbete var deras enda riktiga sätt att försörja sig i det hänsynslösa klassamhället. Förväntningarna som tjänarinnorna fick ta del av från främst arbetsgivaren men även husmödrarna skapade förväntningar som blev till ideal om kvinnliga arbetare som förväntades bli uppfyllda. Tjänarinnorna försökte istället komma fram till olika strategier för hur de skulle gå tillväga med alla förväntningar som var grundade i diskriminering och förtryck mot kvinnor och arbetarklassen, det var inte heller realistiska förväntningar sedd till omständigheterna. Tjänarinnorna kämpade emot förväntningarna genom att de skapade strategier som förslaget av en fackskola, nya arbetsavtal, fri tillgång till litteraturen med syfte att kunna öka sina kunskaper, de ställde krav på arbetsgivaren och accepterade inte helt och hållet förväntningarna. Dock blev det sådant att hur mycket än en tjänarinna kämpade och försökte bilda nya strategier mot maktordningen gick de tillväga med förväntningen från överordnade grupper som var, att en tjänarinna skulle vara anpassningsbara och försedda med låga skickligheter därmed kunna omformas efter deras tycke.

Min undersökning är staplad inom tidigare forskning genom att den bidrar med att uppfylla en lucka som är hur kvinnliga medborgare som tillhörde arbetarklassen och var tjänarinnor, uttryckte sig om hur det var att leva under det svenska klassamhället under början av 1900-talet. Uppsatsen bidrar med ett perspektiv om hur de allmänna kvinnorna som inte hade någon social status och vare sig kända eller erkända, maktlösa och vardagliga, hur de orienterade sig i ett klassamhälle som förutsåg dem med väldigt dåliga omständigheter. Det bidrar även med ett perspektiv av hur grymt och omänskligt det var i vårt svenska samhälle endast hundra år sedan. Det tjänarinnorna fick handskas med har inte en modern svensk människa erfarit och lär inte heller göra det. Därför är det av stor vikt att ta del av hur kvinnor endast för att de var kvinnor och arbetarklass fick bli placerade lågt nere i en maktordning som på grund av deras klass och kön inte erkände dem som fria medborgare. Uppsatsen väcker dessutom fördjupade frågor som man skulle kunna bygga vidare på, frågor i form av:

- Vad för uppfattning av tid och plats får vi kvinnor som tillhörde arbetarklassen under

klassamhället?

- Hur många skildringar från individer existerar det och hur mycket kan det bidra till förståelsen av ett förflutet samhälle?

- Hur mycket mer väger uttryck och perspektiv från vanliga människor i kontrast till människor med makt?

- Bidrar maktlösa eller maktfulla människor till en mer rättvist och fylligare avspegling?

Dessa frågor kan vara bidragande till ytterligare forskning inom framställandet av hur vissa grupper i samhället upplevde sin tid och plats och vad vi kan lära oss av hur olika samhällen genom olika tidsperioder var konstruerade.

Slutsatsen för denna uppsats är att tjänarinnorna var lågt placerade i klassamhällets maktordning till följd av deras genus och klass. Det var inte en fråga om tjänarinnorna troligtvis var hushållsslavar utan ett faktum att tjänarinnorna var hushållsslavar. Deras arbetsförhållanden samt att överordnade grupper reglerade över tjänarinnorna och utsatte dem i negativa situationer eftersom de saknade rättigheter som fria medborgare. Jag tolkar tjänarinnornas organisering som ett nödvändigt medel snarare än ett mål. De var en del av en splittrad yrkesgrupp som försökte förenas med andra tjänstekvinnor, arbetarklasskvinnor, socialdemokratiska rörelser samt arbetarrörelsen för att tillsammans kunna få bättre arbetsvillkor och högre anseende. De hade lagen emot sig och var i stort sett jämfört med alla andra grupper i samhället, även övre- och medelarbetarklassen, längst nere i maktordningen. Kvinnorörelsen var en nödvändig tillgång för tjänarinnorna för att kunna orientera sig i klassamhället utifrån sin underordnade position. De var medvetna om att, som en enskild grupp kunde de inte åstadkomma drastiska förändringar. Tjänarinnorna befann sig i princip i en väldigt hopplös situation men de visade genom *Tjänarinnebladet* att hoppet fanns bland tjänarinnorna och att de försökte genom strategier hitta möjligheter till förbättring. Deras dröm om att få igenom avskaffandet av Tjänstehjonsstadgan därmed få igenom sina rättigheter som fria medborgare blev tyvärr inte till. Tjänarinnorna lyckades inte åstadkomma många av sina mål men tjänarinnorna lyckades på en fördjupad nivå skildra hur deras liv var som tjänarinnor i det svenska klassamhället under början av 1900-talet. Tack vare deras tapperhet och kamp mot klassamhället överordnade grupper var tjänarinnorna en del av processen till att kvinnor idag har liknande rättigheter som män. Det var en lång process och som tjänarinnorna själva beskrev, skedde det i snigelgång. Tjänarinnorna tillhör en förfluten tid men deras handlingar är historiska händelser som är relevanta än idag och som bidrar med att lära den moderna människan om hur en människas klass och genus inte får bli exkluderat och nedvärderat av samhället.

Käll- och litteraturförteckning

Tjänarinnebladet

[finns digitaliserat på Arbetarrörelsens arkiv och biblioteks webbplats:

<https://www.arbark.se/sv/2011/11/tjanarinnebladet/>]

Andersson Elisabeth, ”Profnummer”, *Tjänarinnebladet*, 1905:1, Stockholm.

Andersson Elisabeth, ”Tjänarinnorna och arbetarrörelsen”, *Tjänarinnebladet*, 1905:1, Stockholm.

Andersson Elisabeth, ”Råd och vinkar”, *Tjänarinnebladet*, 1905:1, s, Stockholm.

Qvist Maria, ”Tjänsteflickor och upplysningen”, *Tjänarinnebladet*, 1905:1, Stockholm.

Andersson Elisabeth, ”Vänsterval och vänsterministär”, *Tjänarinnebladet*, 1905:2, Stockholm.

Qvist Maria, ”På besök bland Stockholms tjänsteflickor”, *Tjänarinnebladet*, 1906:1, Stockholm.

Wallis Arla, ”Vårt ansvar”, *Tjänarinnebladet*, 1906:1, Stockholm.

Borge Esther, ”Kunskap är makt”, *Tjänarinnebladet*, 1906:2, Stockholm.

Qvist Maria, ”Är organisationen nödvändig för tjänarinnorna?”, *Tjänarinnebladet*, 1906:3 – 4, Stockholm.

Andersson Elisabeth, ”Solidar”, *Tjänarinnebladet*, 1906:3 – 4, Stockholm.

Qvist Maria, ”Kamrater!”, *Tjänarinnebladet*, 1906:5 – 6, Stockholm.

Jørgensen Inga, ”Hvarför tillhöra tjänarinnorna icke sin förening?”, *Tjänarinnebladet*, 1906:5–6, Stockholm.

Andersson Elisabeth, ”Till tjänarinnorna”, *Tjänarinnebladet*, 1907:1, Stockholm.

Qvist Maria, ”Kvinnlig värnplikt”, *Tjänarinnebladet*, 1907:1, Stockholm.

Wahlström Karolina, ”Tvål och vatten”, *Tjänarinnebladet*, 1907:1, Stockholm.

M.L, ”Långa naglar”, *Tjänarinnebladet* 1907:1, Stockholm.

Yoletta Larsson, ”Öppet brev”, *Tjänarinnebladet*, 1907:2, Stockholm.

Andersson Elisabeth, "Fragment ur ett manuskript", *Tjänarinnebladet*, 1907:2, Stockholm.

Ström Anna, "Ett ideal", 1907:3, *Tjänarinnebladet*, Stockholm.

Reix Karin, "Ur verkligheten", *Tjänarinnebladet*, 1907:4, Stockholm.

A.E "Öppna bref", *Tjänarinnebladet*, 1908:1, Stockholm.

Lindhagen Elin, "Huru bör arbetsavtal ordnas mellan husmödrar och tjänarinnor",
Tjänarinnebladet, 1908:1, Stockholm.

Garling-Palmer Signe, "Ordningsregler för köket", *Tjänarinnebladet*, 1908:2, Stockholm.

Carlberg Frigga, "Varför fru Håkansson gick in i rösträttsföreningen", *Tjänarinnebladet*,
1908:2, Stockholm.

Andersson Elisabeth, "Våra tjänstflickor", *Tjänarinnebladet*, 1908:2, Stockholm.

Berger-Andersson Signe, "Hygienisk klädedräkt", *Tjänarinnebladet*, 1908:3, Stockholm.

Qvist Maria, "Framtidens kvinna" 1908:3, *Tjänarinnebladet*, Stockholm.

Litteratur

Moberg, Kerstin, *Från tjänstehjon till hembiträde: En kvinnlig låglönegrupp i den fackliga kampen 1903 – 1946*, Uppsala, 1978.

Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället: Arbete, klass och genus i svenska dampress i början av 1900-talet*, Stockholm, 2005.

Holgersson, Ulrika, *Hembiträdet och spelfilmen: Stjärnor i det svenska folkhemmets 1930- och 40-tal*, Stockholm, 2017.

Carlsson, Karin, *Den tillfälliga husmodern: Hemvårdarinnekåren i Sverige 1940 – 1960*, Lund, 2013.

Flood, Hulda, *Den socialdemokratiska rörelsen i Sverige*, Stockholm, 1960.

Carlstedt Gunilla & Forssén Annika, *Arbetet för livet: Kvinnor berättar om svenskt 1900-tal*, Stockholm, 2018.

Ahrne Göran, *Klassamhällets förändring*, Lund, 1987.

Grönmark, Johan, *Hembiträdet: individ eller projektionsyta? Mentalitet, identitet, genus, klass och skötsamhet i tidningsartiklar av och om hembiträden i det tidiga 1900-talets Sverige*, 2020, Södertörns högskola. (hämtad 2023-05-10)

[<https://sh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1441117/FULLTEXT01.pdf>]

Lykke Nina, *Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskning*, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 24:1, 2003, Stockholm. (hämtad 2023-05-14)

[<https://publicera.kb.se/tgv/article/download/4183/3793>]